

УДК 159.923.33

DOI: 10.32342/2522-4115-2021-1-21-6

Я.С. ЛУКАЦЬКА,

*аспірант кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро),
викладач кафедри філології
Дніпровського державного аграрно-економічного університету*

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ» В УКРАЇНСЬКИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЯХ

Проаналізовано поняття «соціальна компетентність особистості», що є важливим чинником для створення такої системи освітнього процесу, яка враховувала б аспекти професійного розвитку, а разом з тим особливості становлення особистості студента. Автор аналізує поняття «компетентність», розглядає ключові компетентності для навчання протягом життя, виділені Європейським парламентом і Радою Європейського Союзу, серед яких зазначена соціальна компетентність, вивчає науковий доробок українських та зарубіжних вчених, які досліджували різні аспекти соціальної компетентності різних вікових категорій. Автор доходить висновку що, незважаючи на різні трактування, всі вчені сходяться в думці, що соціальна компетентність є набутою навичкою, її можна формувати і розвивати протягом усього життя. Також встановлено, що розвинута соціальна компетентність визначає статус особистості у суспільстві, це впливає на успішність у професійній діяльності. Високий рівень соціальної компетентності дає змогу людині не тільки реалізуватися в професійній діяльності, а також здійснювати вплив на процеси в суспільстві, що, у свою чергу, визначає його стабільність. У роботі подано авторське визначення поняття «соціальна компетентність особистості», автор доходить висновку, що соціальна компетентність – це інтегрована здатність, що містить інші компетенції: духовну, громадянську, комунікативну, мовну, побутову; поняття соціальної компетентності тісно пов'язане з професійною компетентністю, без успішної взаємодії особистості із соціумом неможливе набуття навичок і вмінь, притаманних кваліфікованому фахівцю. Отже, важливим завданням для сучасної вищої освіти є формування та розвитку соціальної компетентності студентів, що є запорукою успішної реалізації майбутнього фахівця в професійній діяльності. Освітній процес має бути спрямований на формування у студентів системи знань про взаємодію у соціумі, розуміння системи соціальних цінностей, уміння співпрацювати у суспільстві, вміння здійснювати конструктивну комунікацію, адже лише соціально компетентна особистість зможе стати висококваліфікованим конкурентоспроможним фахівцем.

Ключові слова: компетентність, соціальна компетентність особистості, професійна освіта, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми. Нові сучасні українські та світові реалії ставлять перед ЗВО нові завдання, пов'язані з пошуком сучасних методів, які підвищуватимуть ефективність навчання. Наразі пріоритетними в здійсненні освітньої діяльності вишів стають питання не тільки професійного, а й особистісного розвитку студента, підготовка не тільки до майбутньої фахової діяльності, а й до успішної взаємодії у суспільстві. На етапі здобуття вищої освіти відбувається процес самовизначення, формується світогляд людини, складаються пріоритети міжособистісного спілкування та поведінки в соціумі, відбувається залучення до суспільних відносин. Одним з провідних завдань сучасної вищої освіти є створення такої системи, що враховувала б аспекти професійного розвитку, а разом з тим особливості становлення особистості, що неможливе без формування соціальних компетентностей студента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальну компетентність з урахуванням різних аспектів вивчали науковці різних галузей. Феномен соціальної компетентності розглядали О. Московчук, І. Холковська. О. Юрченко, О. Литвишко вивчали соціальну компетентність дітей дошкільного віку. Н. Даценко, В. Шахрай, Г. Коберник, І. Ніколаєску, М. Федоруц досліджували соціальну компетентність школярів загальноосвітніх шкіл. С. Архипова, Л. Смерчак приділяли увагу розвитку соціальної компетентності дітей з вадами психічного розвитку. Соціальний інтелект як частину соціальної компетентності вивчали С. Харченко, Е. Івашкевич, Ю. Черножук, Л. Кабацюра. Але більшість праць українських педагогів присвячена формуванню соціальної компетентності студентів під час професійної підготовки (О. Субіна, О. Грибанова, Н. Бобрич, Н. Глебова, Г. Хлипавка, І. Шпичка, І. Зарубінська, Т. Качалова).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених цій темі, зараз немає єдиного загальноприйнятого визначення поняття «соціальна компетентність особистості», її структури та підходів до формування на різних етапах здобуття освіти.

Мета статті полягає в тому, щоб теоретично обґрунтувати суть соціальної компетентності особистості; розглянути поняття «компетентність»; дати визначення змісту категорії «соціальна компетентність особистості».

Вклад основного матеріалу. Україномовний термін «компетентність» походить від латинського слова *competentis* – належний, відповідний. У словнику іншомовних слів української мови поняття «компетентність» визначають як інформованість, обізнаність, авторитетність [17, с. 282]. Якщо звернутися до методики розробки професійних стандартів, компетентність там визначають як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших якостей, що дає здатність особистості успішно соціалізуватися, проводити професійну та навчальну діяльність [15].

Джон Равен використовував поняття «компетентність» в 60-х роках ХХ ст. і визначив його як здатність людини, яка необхідна для успішної реалізації в певній галузі, вона передбачає наявність спеціальних та предметних знань, певного способу мислення, розуміння відповідальності за себе і свої дії. О. Пометун називає компетентністю набори знань, умінь і навичок, що набуваються у процесі навчання. Вони дозволяють особистості ідентифікувати і вирішувати характерні для певної сфери діяльності проблеми [16, с. 17].

О. Гура, опрацьовуючи дослідження І. Зимньої, В. М'ясищєва, Б. Ананьєва, А.О. Деркача, Н.В. Кузьміної, наголошує на існуванні трьох груп компетентностей: тих, що стосуються особистості як суб'єкта життєдіяльності та самопізнання; тих, що стосуються взаємодії особистості в соціумі; тих, що стосуються загальної діяльності людини [12, с. 15].

Європейський парламент і Рада Європейського Союзу (Постанова від 18 грудня 2006 року) виділяють ключові компетентності для навчання протягом життя. Тут компетентність визначається як сукупність знань, умінь і навичок, що відповідають певній ситуації; вони виділяють ключові компетентності – ті, які потрібні людям для реалізації та розвитку активної громадянської позиції, соціальної взаємодії та працевлаштування [8, с. 4]. Європейська комісія виділяє вісім ключових компетентностей: спілкування рідною мовою, спілкування іноземною мовою, математична компетентність та основні компетентності в галузі науки і техніки, цифрові компетентності, вміння вчитися, громадянська та соціальна компетентність, навички ініціативності та підприємництва, культурна свідомість і самовираження [8, с. 4–5]. Усі компетентності є взаємопов'язаними. Соціальна компетентність потребує розуміння того, як люди можуть забезпечити фізичне і психічне здоров'я як ресурс для себе, своєї родини та соціального середовища. Для успішної соціальної взаємодії необхідно розуміти особливості поведінки, загальноприйнятої в різних колах суспільства, усвідомлювати базові поняття, які стосуються взаємодії, тощо. Основні навички соціальної компетентності полягають у здатності результативно спілкуватися в різних умовах, висловлювати та розуміти різні точки зору [12, с. 8].

Дослідники вважають, що в науковий обіг поняття «соціальна компетентність» ввів німецький дослідник Г. Рот, який розглядав його як те, що відображає сферу взаємодії з іншими [9, с. 74]. Соціальна компетентність особистості формується на соціальному інтелекті, вона проявляється не лише в знаннях, а й в умінні використовувати ці знання в процесі соціальної взаємодії чи професійної діяльності.

Звертаємо увагу на наявність різних поглядів на трактування поняття «соціальна компетентність» у різних галузях науки. М.О. Докторович у своїх наукових працях зазначає, що соціальна компетентність – явище усвідомлене індивідом внаслідок власних розумінь; ця компетентність – багатоаспектна характеристика, яка вказує на якість відносин людини в соціумі, враховує соціальні мотиви, навички, що необхідні для взаємодії із суспільством. Науковець формулює визначення терміна «соціальної компетентності» як набутієї здатності особистості гнучко орієнтуватися в мінливих соціальних умовах та ефективно взаємодіяти із соціальним середовищем [13, с. 8]. Вона наголошує на необхідності розуміння соціальних ролей та важливості їх опанування.

І.Б. Зарубінська, вивчаючи соціальну компетентність, зазначає, що це поняття включає різні сфери діяльності людини: соціальну, навчальну, професійну, вона є суттєвою передумовою результативної взаємодії особистостей. Науковець зазначає, що аналіз визначень сутності цього поняття дає змогу розглядати соціальну компетентність особистості як «складну, інтегративну характеристику особистості, сукупність певних якостей, здібностей, соціальних знань і вмінь, переживань, ціннісних орієнтацій, переконань, що сприяють активній взаємодії із суспільством, налагодженню контактів з різними групами та особами, участі у соціально значущих проектах, продуктивному виконанню різних соціальних ролей» [14, с. 10].

В.М. Шахрай [19, с. 40] називає поняття соціальної компетентності особистості цілісним інтегративним утворенням, сукупністю соціальних знань, умінь та досвіду, що забезпечують результативну взаємодію людини із суспільством шляхом засвоєння основних соціальних ролей, її самореалізацію в соціумі, відображаючи ступінь соціалізованості індивіда. Н. Глебова описує соціальну компетентність як ефективний процес соціальної взаємодії, відповідність властивостей особистості вимогам соціуму, розвиток і формування цієї компетентності є важливим напрямом у професійній освіті. Дослідниця наголошує, що в більшості праць, присвячених вивченню соціальної компетентності, визначено її важливість для соціалізації і суспільного розвитку в цілому [10, с. 121]. О. Субіна дає кілька визначень соціальної компетентності: в загальному, широкому і вузькому розумінні. За науковцем, соціальна компетентність у широкому розумінні – та, що дає змогу людині ефективно реалізувати соціальні функції в межах соціальних норм. У вузькому розумінні – це здатність людини до ефективної взаємодії з іншими людьми. щоб вирішувати професійні й особисті питання [18, с. 73–74]. Д. Губарева пов'язує соціальну компетентність з групою «м'яких навичок» («soft skills»), що є основою для здобуття «hard skills», тобто професійних навичок, і зазначає, що саме ця компетентність, зумовлюючи гнучкість свідомості, є основою для формування особистості [11].

Зарубіжні дослідники теж приділяли значну увагу вивченню різних аспектів соціальної компетентності. Г. Гедвіл'єн визначала соціальну компетентність як поведінку в певних соціальних ситуаціях, що приводить до позитивної чи негативної взаємодії особистостей і соціуму [1, с. 26]. Автор наголошує, що поняття соціальної компетентності визначає поведінку людини і втілюється в ефективному функціонуванні людини в різних соціальних ситуаціях. Соціальна компетентність, на думку дослідниці, – це мистецтво самовираження людини, якого треба навчатися протягом усього життя. За Г. Ледд, соціальна компетентність – це вміння, що дає змогу вирішувати певні соціальні задачі [4, с. 4]. Дослідник говорить про те, що цього вміння набувають з дитинства, воно має вплив на подальше соціальне життя і професійну діяльність.

Ю. Кеннінг і М. Горенбург у своїх працях аналізували поняття соціальної компетентності та дійшли висновку, що це явище належить до сфери відносин між людьми. Вони називають соціальну компетентність втіленням людських знань, умінь, навичок, що полегшують соціальну поведінку [3, с. 143]. Дослідники наголошують, що цю компетентність можна опанувати, вона змінюється з набутим досвідом. К. Монахан визначає соціальну компетентність наявністю позитивної соціальної поведінки, навичок, які полегшують соціальні відносини і які пов'язані з ознаками соціальної адаптації [6, с. 12]. За науковцем, широким визначенням цього поняття дає змогу вивчати соціальну компетентність від дитинства до дорослого віку, тобто в діапазоні суттєвих змін соціальних навичок та міжособистісної взаємодії.

Г.С. Хан та К.М. Кемпл визначають, що соціальна компетентність складається з шести категорій: прийняття соціальних цінностей, розвиток ідентичності особистості, набуття навичок міжособистісної взаємодії, вміння регулювати особисту поведінку, прийняття рішень, розвиток культурної компетентності [2, с. 241].

Гінг Кунг Ма визначає соціальну компетентність як здатність до побудови позитивних міжособистісних відносин та вирішення міжособистісних конфліктів, а також як розвиток самоідентичності та спрямованість на відповідальність громадянина у суспільстві [5, с. 1].

М. Монієр, Т. Тшоп, К. Србені, А. Дітцен [7] у своєму дослідженні, спираючись на освітні кваліфікаційні рамки і зазначені там компетентності, визначають соціальну компетентність як динамічне когнітивне поняття, тобто те, що піддається вивченню. Вони вважають, що моделювання та вимірювання соціальної компетентності може бути можливим лише за умови, що основна увага приділяється основним «соціальним та емоційно-когнітивним диспозиціям», а не соціальній поведінці. За дослідниками, соціальна компетентність є багатовимірною структурою, де визначається взаємодія багатьох компетенцій: комунікативної здатності, напористості, здатності приймати критику тощо, та залежить від цінностей, ставлення залучених осіб та від правил, стандартів та очікувань професійної поведінки. Науковці зазначають, що соціально компетентна поведінка може означати дуже різні речі залежно від контексту та ситуації.

Узагальнюючи науковий доробок з вивчення соціальної компетентності, бачимо що, незважаючи на різні трактування, всі вчені сходяться в думці, що соціальна компетентність є навичкою набутою, її можна формувати і розвивати протягом усього життя, починаючи з дошкільного етапу, і до завершення здобуття професійної освіти. Також вчені наголошують, що розвинута соціальна компетентність визначає статус особистості у суспільстві, що впливає на успішність чи неуспішність у професійній діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Спираючись на досвід вивчення поняття «соціальна компетентність» у працях українських та зарубіжних вчених, соціальну компетентність особистості розуміємо як здатність встановлювати певну соціальну взаємодію з урахуванням позицій інших особистостей, що спрямована на співпрацю, роботу в команді, прояву комунікативних навичок, вміння приймати рішення, усвідомлювати власні потреби і цілі, визначати особистісні ролі в суспільстві. Рівень сформованості соціальної компетентності визначає успішність діяльності окремої людини і соціуму в цілому. Високий рівень соціальної компетентності дає змогу людині не тільки успішно реалізуватися в професійній діяльності, а також здійснювати вплив на суспільство, на процеси в ньому, що, у свою чергу, визначає його стабільність. Також слід звернути увагу, що соціальна компетентність – це інтегрована здатність, що містить інші ключові компетенції: духовну, громадянську, комунікативну, мовну, побутову. Поняття соціальної компетентності тісно пов'язане з професійною компетентністю, без успішної взаємодії особистості із соціумом неможливе набуття навичок і вмінь, притаманних кваліфікованому фахівцю. Отже, важливим завданням для сучасної вищої освіти є формування та розвиток соціальної компетентності студентів, що є запорукою успішної реалізації майбутнього фахівця в професійній діяльності. Освітній процес має бути спрямований на формування у студентів системи знань про взаємодію у соціумі, розуміння системи соціальних цінностей, уміння співпрацювати у суспільстві, вміння здійснювати конструктивну комунікацію, адже лише соціально компетентна особистість зможе стати висококваліфікованим конкурентоспроможним фахівцем. Саме тому науковці-педагоги мають приділяти увагу розробці педагогічних умов і технологій формування і розвитку соціальної компетентності студентів вишів і втілювати їх в освітній процес.

Список використаної літератури

1. Gedviliene G. Social Competence of Teachers and Students: The Case Study of Belgium and Lithuania. Kaunas: Vytautas Magnus University. Kaunas, 2012. 106 p.
2. Han H.S., Kemple K.M. Components of social competence and strategies of support: considering what to teach and how. *Early Childhood Education Journal*. 2006. Vol. 34, № 3. P. 241–246.

3. Kanning U.P., Horenburg M. Social competence – an overview of contemporary research and practice. *Вісник Одеського національного університету. Психологія*. 2014. Т. 19. Вип. 2. С. 141–153.
4. Ladd G.W. Social competence: an important educational objective? *Asia-Pacific Journal of Research in Early Childhood Education*. 2007. Vol. 1. № 1. P. 3–37.
5. Ma H.K. Social competence as a positive youth development construct: a conceptual review. *The Scientific World Journal*. 2012. Vol. 2012. Article ID 287472. 7 p. URL: <https://www.hindawi.com/journals/tswj/2012/287472/> DOI: 10.1100/2012/287472
6. Monahan K. The development of social competence from early childhood through middle adolescence: Stability and accentuation of individual differences over time. A dissertation of the requirements for the Degree Doctor of Philosophy. Temple University, 2008. 138 p.
7. Monnier M., Tschöpe T., Srbeny C. et al. Occupation-specific social competences in vocational education and training (VET): the example of a technology-based assessment. *Empirical Res Voc Ed Train*, 10 (2016). URL: <https://doi.org/10.1186/s40461-016-0036-x>
8. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*. 2006. L 394/10. 9 p.
9. Варещька О.В. Розвиток соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти: монографія. Запоріжжя: Кругозір, 2015. 532 с.
10. Глебова Н.І. Специфіка соціальної компетентності фахівців водного транспорту в умовах сучасного ринку праці: дис. ... д-ра соц. наук: спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2019. 473 с.
11. Губарева Д.В. Соціальна компетентність в умовах сучасної початкової школи України. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2020. С. 27–34.
12. Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект: монографія. Запоріжжя: ЗІДМУ, 2006. 332 с.
13. Докторович М.О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2007. 19 с.
14. Зарубінська І.Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Інститут вищої освіти НАПН України. Київ, 2011. 39 с.
15. Методика розроблення професійних стандартів. Наказ Міністерства соціальної політики України 22.01.2018 № 74 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0165-18/ed20180122#n23>
16. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики: монографія / за заг. ред. О.В. Овчарук. К.: К.І.С., 2004. 112 с.
17. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. К.: Наукова думка, 2000. 680 с.
18. Субіна О.О. Формування соціальної компетентності майбутніх викладачів гуманітарних спеціальностей в умовах магістратури: дис. ... канд. пед. наук / Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. Київ. 2015. 248 с.
19. Шахрай В.М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва: дис. ... д-ра пед. наук. Київ. 2016. 534 с.